

Рецензия

**на дисертационния труд на Джевахире Милаку,
докторант към Катедрата по общо, индоевропейско и балканско
езикознание, Факултет по славянски филологии, СУ “Св. Климент
Охридски”**

**за присъждане на научната и образователна степен “доктор”
по направление 2.1. Филология, научна специалност: Литература на
народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия (Албанска
литература)**

**Тема на дисертацията: Темпорални и идеологически пластове в
разказите и новелите на Исмаил Кадаре**

Научен ръководител: доц. д-р Русана Бейлери

Рецензент: доц. д-р Екатерина Търпоманова

Джевахире Милаку е родена в Подуево, Косово. Завършила е висшето си образование във Филологическия факултет на Прищинския университет в Косово, притежава диплома за бакалавър по литература и за магистър по филология. Професионалната ѝ реализация е като преподавател по албански език и литература в начално и средно училище. Като докторант към Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание Джевахире Милаку изпълняваше стриктно и с желание задълженията си, което е видно от нейните годишни отчети. След успешно преминаване на предварителна (вътрешна) защита, се явява на публична защита с дисертационния си труд и осем публикации.

Дисертацията обхваща 219 страници и съдържа следните части: увод, изложение в пет глави, заключение, научни приноси, обобщение на резултатите и библиография.

Дисертационният труд е посветен на Исмаил Кадаре – един от най-обичаните, но също и оспорвани автори в Албания и със сигурност най-популярния извън пределите на родината си. Кадаре е роден през 1936 г. в южния албански град със специфична архитектура Гирокастра, който ще бъде претворен в романа “Хроника на камък” (1971). Първите му литературни творби са поетични, но е известен най-вече като автор на проза. Никога не се вписва в течението на социалистическия реализъм и след публикуването на романа си “Чудовището” в сп. “Ноември” през 60-те години е обявен за декадент. Романът е забранен и отпечатан отново цели 25 години по-късно. В някои от произведенията вплита албански и балкански фолклорни сюжети и им придава универсално звучене. През 1990 г., след падането на комунистическия режим в Албания, Кадаре емигрира във Франция, разочарован от опитите на комунистите да овладеят политическите процеси в страната. Академик в Албания и член-кореспондент във Франция, носител на многобройни престижни награди, Исмаил Кадаре е считан за един от мислителите на нашето съвремие. Споменавам тези моменти от биографията му, за да изтъкна отговорността от подобна тема за дисертация, а от друга страна да подчертая факта, че всяко произведение на Кадаре е широко дискутирано от литературната критика и откриването на ниша за анализ на неговото творчество е трудна задача.

В уводната част авторката на дисертационния труд представя целите и задачите, както и методологията за постигането им. Обектът на изследването – разказите и новелите на Кадаре, е добре избран, тъй като в литературната критика се обръща внимание основно на романите и стихотворенията му. Друга важна особеност на изследването е, че разглежданите произведения не са преведени на български, така че дисертацията е една възможност българската публика да се запознае с тази част от творчеството на писателя. Като основна цел на дисертацията Джевахире Милаку изтъква проучването на мястото на разказите и новелите на Кадаре сред многообразното му творчество, темите, които той интерпретира от гледна точка на времето и идеологията, както и приликите и разликите между разказите и новелите. Като методология

докторантката предлага освен анализ на текстовете от гледна точка на времето и идеологията, сравнителен анализ, основан на рецепцията на преводите на Кадаре и общите балкански мотиви.

Първа глава от дисертацията започва с преглед на определения за разказ и новела, както и развитието на тези жанрове в албанската литература. Липсва обаче по-цялостно представяне, Джевахире Милаку се е спряла само на някои по-известни автори и техните произведения, без да навлиза в подробности за стила им. Към албанските автори на разкази и новели през 60-те години на XX век се присъединява и Исмаил Кадаре. Освен художествените и философските аспекти на неговите творби, докторантката споменава и скритите дисидентски идеи. Следващата част на първа глава е посветена на живота и творчеството на Кадаре. Комунистическият режим е наложен в Албания през 1944 г., когато писателят е на осемгодишна възраст, и фактически голяма част от живота му преминава в рамките на тоталитарния строй. В дисертацията отлично са описани тежките условия, в които са поставени албанските творци. Всяко отклонение от доминиращия социалистически реализъм се наказва строго – със затвор и дори със смъртни присъди, а в най-лекия случай – с лишаване от права за публикуване. И ако това ни звучи познато от неотдавнашната българска реалност, трябва да имаме предвид, че в Албания режимът е бил много по-суров и терорът е бил ежедневие. В тази тежка социално-политическа обстановка твори и Кадаре, който обаче се отличава с оригиналния си стил, дълбоките философски идеи и скритите дисидентски послания. Някои от произведенията му се оценяват като художествена парабла на тоталитаризма, като особено показателни в това отношение са “Чудовището” (1971), “Служителят от палатата на сънищата” (1981), стихосбирката “Време” (1976). Заради това маскиране на протеста той е определян от литературната критика като “латентен дисидент”. Главата завършва с анализ на отношенията на творчеството на Кадаре с литературните течения на постмодернизма като епоха, в която писателят твори, и Просвещението и Възраждането като важни периоди в албанската литература.

Във втора глава се анализират разказите и новелите на Исмаил Кадаре от гледна точка на времевото измерение. Разгледани са следните разкази: „В покрайнините на летището”, „Nudo”, „Зимният влак на далечни разстояния”, „Самотникът”, „Нещастие от Сузана”, „Балада за смъртта на Ю. Г.”, „За да остане нещо от Ана”, „Императорът”, „Приносителят на злочестието”, „Генералът на мъртвата армия”, „Открадването на царския сън”. От новелите в дисертацията са анализирани „В непознатата земя”, „Времето на парите”, „Отлитането на щъркела”, „Църквата „Света София””, „Сбогом на злото”. Според докторантката историята е един от най-добре изразените времеви маркери в късата проза на Кадаре. Творчеството му обхваща различни периоди от историята на човечеството и на албанците – древността, византийския период, османския период, двете световни войни и тоталитарните режими след тях. По отношение на мотивите, често митологични и фолклорни сюжети и образи отнасят към тематиката на комунистическия строй с неговата тираничност, схематичност и бюрокрация. Според подхода на литературния изследовател Гезим Алиу, цитиран в текста, се съпоставят три измерения на времето: времето на читателя на произведението, времето на издаването и наративното време на самото произведение. В част от разказите наративното време съвпада с времето, в което са публикувани, т.е. тематично и според развитието на сюжета те се отнасят към съвремието на автора. Примери за това са „В покрайнините на летището”, „Зимният влак на далечни разстояния”, „За да остане нещо от Ана” и др. В последния споменат разказ Кадаре описва сложните отношения между трима състуденти – Ана и двама младежи, влюбени в нея. Тя отговаря на чувствата на единия, но към другия изпитва само приятелство. Любовният триъгълник е представен чрез въображаемата болест на Ана. В следващата група разкази, обособени от авторката на дисертацията, наративното време е историческо. В тази група попадат „Приносителят на злочестието”, „Генералът на мъртвата армия” и др. В „Приносителят на злочестието” например Кадаре връща читателя към периода на Османската империя. Главният герой пътува из Балканите с цел да изпълни декрета на султана за покриване на жените с фереджета. Срещата му с незабулени жени го кара да осъзнае контраста между

мюсюлманките, които са принудени да закриват лицата си, и жените, които ходят с открити лица. Героят изпитва чувство на вина, тъй като трябва да наложи със сила заповедта на султана. С този разказ Кадаре осъжда масовото приемане на исляма в Албания, като го противопоставя на останалите балкански народи (българи, гърци, сърби), които устояват на натиска на новата религия и запазват християнската си вяра. (Да си припомним в тази връзка известния спор между Исмаил Кадаре и косовския писател Реджеп Кьося за идентичността на албанците). В разказа „Генералът на мъртвата армия” се преплитат два темпорални пласта – времето на Втората световна война и времето на Студената война. 20 години след края на Втората световна война италиански генерал е изпратен в Албания, за да издири костите на падналите италиански войници. Героят пътува паралелно в съвремието на автора и се връща назад в годините на войната. По същия начин в дисертацията са разгледани и новелите на Кадаре. Във „Времето на парите”, написана през 1996 – 1997 г., авторът описва една случка от детството си – едва дванайсетгодишен, той е обвинен във фалшификация на пари. Години след падането на комунистическата диктатура в Албания, Кадаре връща читателите назад към мрачните времена на тоталитарния режим. В следващата част от втора глава е разгледана ролята на идеологията в кратката проза на писателя. Този въпрос е особено важен за творчеството му с оглед на властващата социалистическа доктрина през 60-те, 70-те и 80-те години, когато той пише голяма част от произведенията си. Интересна в това отношение е новелата „В непознатата земя”, която Исмаил Кадаре пише едва 17-годишен. Чрез завръщането на един младеж от Италия на непознатата родна земя, за да се срещне със семейството си, което никога не е виждал, Кадаре съпоставя обществено-политическата ситуация в Албания и Европа.

Трета глава е неконсистентна като съдържание, тъй като обединява по неясен принцип три теми. В началото се разглежда взаимодействието между време и пространство. Докторантката се спира основно на разказа „Генералът на мъртвата армия”, където анализира преминаването на героя от едно време-пространство в друго и връзката на тези придвижвания с

психологическото състояние на героя. Поставен е отново въпросът с религиите във връзка с двата храма, разположени един до друг – църква и джамия. В продължение на тази глава следва проучване на преводите на Исмаил Кадаре, като авторката на дисертацията логично набляга на преводите на български език. Главата завършва със съпоставка между новелата и разказа – на първо място като повествователни форми, а след това конкретно при Исмаил Кадаре.

Четвърта глава също включва две части без особена връзка помежду им. Първата част представя Кадаре като един от новаторите в албанската литература през 60-те години, тъй като я обогатява и като тематика, и като изразни средства. Идеята на докторантката е, че с това той се нарежда до съвременните фигури в европейската и световната литература. Втората част е посветена на общобалканските мотиви в баладите, които присъстват и в творчеството на Кадаре. Акцентът е поставен върху мотива за мъртвия брат, който е интерпретиран от множество албански и балкански автори, включително и от Исмаил Кадаре в повестта му „Кой доведе Дорунтина“. Джевахире Милаку демонстрира познания и за дейността на българските фолклористи – братя Миладинови, Иван Шишманов, Михаил Арнаудов.

В пета глава се разглежда ролята на митологията в разказите на Исмаил Кадаре. Писателят моделира античната и балканската митология, като вплита структурно митовите в своите произведения, а някои от тях са изцяло изградени върху даден мит. Главата продължава с анализ на фигурите, които Кадаре използва в разказите си, като са посочени примери за хипербола, литота, символ, метафора и т.н.

Изводите на дисертационния труд представляват обобщение въз основа на всички теми, засегнати в различните глави и части от тях.

Очертаването на приносите на дисертацията е реалистично: за първи път един труд е посветен изцяло на кратката проза на албанския писател; анализът е от гледна точка на времето и идеологията, което също е оригинален и приносен момент; за първи път се прави толкова обстойно представяне на преводите на творчеството на Кадаре на други езици с акцент върху българския.

Библиографията се състои предимно от албански източници, ползвани са и няколко български автори. За съжаление е недостатъчно представена френската литературна критика, вероятно заради невладеене на езика.

Авторефератът правилно и точно предава съдържанието на дисертацията.

Като цяло впечатленията ми от дисертацията на Джевахире Милаку са положителни. Като силни страни на текста мога да изтъкна оригиналността на темата и доброто познаване както на живота и творчеството изследвания автор, така и на отзивите на литературната критика, както вече отбелязах – предимно албанската. В някои части от текста докторантката показва задълбочена и аналитична мисъл, в това отношение бих изтъкнала частите, посветени на балканските мотиви и на митологията. Подборът на анализирани разкази и новели също е удачен и показва критичния подход на авторката на текста.

В работата се забелязват и някои слабости. На места преразказът на произведенията преобладава над анализа, което докторантката оправдава с факта, че произведенията не са преведени на български. Смятам, че дори и при това положение сюжетът би могъл да се предаде по-накратко за сметка на аналитичната част. В своята цялост текстът няма добра организация. Докато първа и втората глава са изработени в логична последователност, трета и четвърта нямат обединяващ тематичен център. В стила на писане на Джевахире Милаку се забелязват много повторения, а понякога и неясен изказ.

Въпреки слабостите, които посочих, смятам, че трудът на Джевахире Милаку е аналитичен и приносен. Въз основа на цялостното ми впечатление от дисертацията, подкрепям присъждането на научната и образователна степен “доктор” по направление 2.1. Филология, научна специалност: Литература на народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия (Албанска литература) на Джевахире Милаку.

доц. д-р Екатерина Търпоманова